

MUSTAQILLIK YILLARDA O'ZBEK XONLIKLARINING TARIXINI O'RGANILISHI

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston mustaqilligi yillarida o'zbek xonliklarining tarixini o'rganish jarayoni tahlil qilinadi. Mustaqillikdan so'ng o'zbek xonliklari o'zining madaniy etnik va tarixiy merosini tiklashda muhim qadamlar qo'ygan. Maqolada mustaqillik yillarida o'zbek xonliklarining o'z tarixi va madaniyatini tiklash va o'rganish yosh avlodga yetkazish yo'lidagi sa'y harakatlar ko'rib chiqiladi. Xususan Buxoro xonligi siyosiy tarixi haqida ham to'xtalib o'tilgan. Ushbu maqola o'zbek xonliklarining mustaqil O'zbekiston tarixida o'rni va roli haqida chuqur tasavvur hosil qilishga xizmat qiladi

Kalit so'zlar: Buxoro, Xiva, Qo'qon, o'zbek, manba, kitob, maqola, to'plam, hujjat, pul, manbashunoslik, tarixshunoslik, kemachilik, lavozim, xalq, soliq, xonadon, mustaqillik, madaniyat.

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ УЗБЕКСКИХ ХАНСТВ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация: В данной статье анализируется процесс изучения истории узбекских ханств в годы независимости Узбекистана. После обретения независимости узбекские ханства предприняли важные шаги по восстановлению своего культурного, этнического и исторического наследия. В статье рассматриваются усилия узбекских ханств в годы независимости по восстановлению своей истории и культуры, передаче их знаний подрастающему поколению. В частности, обсуждалась и политическая история Бухарского ханства. Данная статья призвана создать глубокое понимание места и роли узбекских ханств в истории независимого Узбекистана.

Ключевые слова: Бухара, Хива, Кокан, Узбек, источник, книга, статья, сборник, документ, деньги, источниковедение, историография, судоходство, положение, народ, налог, хозяйство, независимость, культура.

THE STUDY OF THE HISTORY OF THE UZBEK KHANATES IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

Annotation. This article analyzes the process of studying the history of the Uzbek khanates during the years of Uzbekistan's independence. After independence, the Uzbek khanates took important steps to restore their cultural, ethnic and historical heritage. The article examines the efforts of the Uzbek khanates during the years of independence to restore and teach the younger generation their history and culture. In particular, the political history of the Bukhara Khanate is also discussed. This article serves to create a deep understanding of the place and role of the Uzbek khanates in the history of independent Uzbekistan

Keywords: Bukhara, Khiva, Kokand, Uzbek, source, book, article, collection, document, money, source studies, historiography, shipping, position, people, tax, household, independence, culture.

Kirish. Xonliklar davri tarixi o'zbek davlatchiligi tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lgan davrlardan biri hisoblansa-da, Xiva, Buxoro va Qo'qon xonliklari tarixini o'rganish va o'qitishga yetarli darajada e'tibor berilmagan. Aksincha, xonlarning "qonxo'rliqi", "axmoqligi", mingboshi, qozilarning "axloqsizligi" haqida ertaklar to'qilgan ediki, xalqning tasavvurida ularga nisbatan nafrat hissi tarbiyalandi. Uchta xonlik o'rtasidagi nizolarni tahlil etish borasida kechgan voqealar bilan tanishtirishdan tashqari, ularning mohiyati, oqibatlaridan tegishli xulosa chiqarish tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Biz tarixchi sifatida bu muammolarni hal qilishimiz zarur va shartdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maqolada o'zbek xonliklarning mustaqillik yillarda o'rganilishi xususida va Buxoro xonligi tarixi haqida ham fikr yuritilgan. Xiva va Qo'qon xonliklarining o'rganilish hamda Buxoro xonligining ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy tarixiy masalalari yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, qiyosiy - mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tizimlilik tamoyillari asosida yoritilgan bo‘lib, unda o‘zbek xonliklari tarixi manbalar asosida o‘rganilib tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, o‘zbek davlatchiligi tarixiga katta e’tibor qaratila boshlandi. “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 27 iyuldagi O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Tarix instituti faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori o‘zbek davlatchiligi tarixi muammosining maqsadli rivojlanishiga imkon yaratdi[1]. Respublika Prezidenti I.A. Karimovning bir guruh tarixchi olimlar bilan uchrashuvidagi tarix fani borasida bildirgan fikrlari o‘zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixi konsepsiyasining yaratilishiga g‘oyaviy asos bo‘lib, unda “ilmiy nuqtai nazarga tayangan davlatchilik tarixini yaratish” asosiy maqsad sifatida belgilangan [2.29].

Mustaqillik yillarida o‘zbek xonliklari tarixi yaxshi o‘rganildi. Ma’lumki Buxoro xonligi tarixiga nazar tashlanganda, uch sulola hukmronligini ko‘rish mumkin. Bular shayboniylar (XVI asr), ashtarxoniylar (yoki joniylar: XVII-XVIII asr o‘rtalari) va mang‘itlar hukmronligi davri. Mazkur sulolalar davlat tizimida umumiylik jihatlari ko‘rinsa-da, xonlikning siyosiy nufuzi, kuch-qudrati turlicha bo‘lganligi sababli uning o‘ziga xos jihatlari e’tirof etish zarur[3.31]. Buxoro xonligi yohud amirligi O‘rta Osiyoda mavjud bo‘lgan uchta yirik xonliklardan biridir. Buxoro hukmdorlari O‘rta Osiyodagi boshqa hukmdorlarga nisbatan mashhur va qudratli edilar. Bunga asosiy sabab sifatida davlat boshqaruvi an’analarini har bir hukmdor doimiy ravishda yangilab borganligi, xonlarning davlat boshqaruvidagi o‘rni benihoya ulkanligi bilan baholanadi. Buxoro hukmdorlarining barchasi haqida ham bunday fikr bildirish to‘g‘ri deya olmaymiz albatta, ammo xonlik qudratini boshlab bergan hodisa ham, davlat taraqqiyotining asosi ham hukmdorning shaxsiy fazilati edi degan xulosaga kelish mumkin. Buning natijasida mamlakat siyosiy, harbiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalgan. Buxoro xonligi aholisining farovonligi oshgan. Abdullaxon II, Imomqulixon, Shohmurod, Amir Nasrulloh hukmronlik davrida boshqaruv, pul va harbiy sohalarida ko‘plab islohotlar o‘tkazdiki ular mamlakat taraqqiyotiga o‘z ta’sirini o‘tkazdi.

Buxoro xonligini o‘rganishda ko‘plab tarixchi olimlar tadqiqot ishlari olib borishgan. Shayboniylar sulolasining yirik vakili Abdullaxon II (1557-1598) nafaqat butun Movarounnahrni balki Xurosonni ham poytaxt Buxoro atrofida birlashtirgan hukmdor sifatida tarixda iz qoldirdi. Uning boshqaruv davri temuriylardan keyin Movarounnahrda yuz bergan qisqa markazlashuv jarayonining rivojiga va nisbiy barqarorlikning qaror topishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi[4.133]. Mustaqillik yillarida ushbu hukmdorni ko‘plab tarixchilarning ilmiy tadqiqot ishlarida ko‘rishimiz mumkin. Masalan aynan A. Zamonov va H. To‘rayev o‘zlarining tadqiqotlarida ushbu hukmdor faoliyatiga doir yangiliklarni berib bormoqda. XVII asrda kelib, Buxoro xonligida sulolalar almashinuvi yuz berganligi, bu hodisa xonlikning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta’sir ko‘rsatib borgan. Ashtarxoniy hukmdorlaridan bo‘lgan Imomqulixon tarixi haqida ham ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan. Ayniqsa uning hukmronligi davrida mamlakatdagi Jo‘ybor xo‘jalarining va darvishlarning mavqeyi yuqori bo‘lgan. Juda ko‘p mol-mulk Jo‘ybor xo‘jalarining qo‘lida bo‘lgan. Imomqulixon saroyida olimlar va shoirlar to‘plangan, uning o‘zi ham she‘rlar yozgan[5.48]. Imomqulixon hukmronligi davrida ko‘plab harbiy yurishlar natijasida mamlakat sarhadlari kengaydi. Buxorolik tarixchi olim Sh. Hayitov ham Buxoro tarixining turli masalalari bo‘yicha qator ilmiy nashrlar e‘lon qilgan bo‘lib, uning yozishicha, Imomqulixon musulmonlarning muqaddas shaharlari bo‘lgan Madinada chorbog‘, Makka shahridagi Kabaga kiraverish darvozalaridan biri ostonasiga oltin va kumush tutquchli yog‘och zina qurdirgan[6.81]. Imomqulixon umrining so‘ngi yillarida ko‘zi ojiz bo‘lib qolganligi tufayli saroy amaldorlarining qarshiligiga qaramay, ukasi Nadrmuhammad foydasiga taxtdan voz kechadi. O‘zi esa haj amallarini bajarish niyatida safarga otlanadi. Umrining qolgan qismini Madinada o‘tkazdi va shu yerda vafot etdi. Ashtarxoniylar sulolasining to‘rtinchi vakili Nadrmuhammadxon Buxoroda uch yil hukmronlik qiladi, va uning davrida davlatchilik poydevorining yemirilishi, markaziy hokimiyatning zaiflashuv jarayoni boshlanadi [7.81]. Shu bilan xonlik taxtiga chiqqan hukmdorlarning hech biri markazlashtirish uchun islohotlar amalga oshirmadi.

Ashtarxoniylar sulolasi tugagandan so‘ng taxtga yangi sulola mang‘itlar hokimiyatga keladi. Shu suloladan boshlab, hukmdorlar o‘zlarini xon emas amir sifatida e‘lon qilishadi. Buxoro amirligi davrida ko‘plab hukmdorlar hokimiyatga kelgan. Ular ichidan faqat sanoqlilarigina islohot o‘tkazib, mamlakatni markazlashtirishga harakat qilgan. Amirlik davrida mamlakat hayotini islohotlar orqali o‘zgartirishga harakat qilgan hukmdorlardan biri bu amir Shohmuroddir. E. Karimov, F. Sultonov va F. Bozorboyev kabi tadqiqotchi olimlarning izlanishlari va tadqiqotlari davomida ushbu hukmdor tarixi o‘rganilib, tahlil qilindi. Ayniqsa buxorolik tarixchi olimlardan biri bo‘lgan H. To‘rayev izlanishlaridan ko‘rishimiz mumkin. Amir Shohmurod davlat arbobi bo‘lib, ilm ahllarini hurmatlab, ularga homiylik qilgan. So‘fiy, podshoh Shohmurodning ba’zi bir qarashlari uning o‘zi yozgan “Aynul-hikmat” “Bilimdonlik manbai”

nomli kitobida ham o'z ifodasini topgan. Shohmurodning o'ta so'fiyligi uni qahrli, qattiqqo'l hukmdor bo'lishiga, mang'itlar sulolasining davlat hokimiyatini mustahkamlash uchun birqancha islohotlarni amalga oshirishiga to'sqinlik qilmadi. Uning tomonidan o'tkazilgan harbiy, ma'muriy, moliyaviy islohotlar ko'p o'tmay o'z ijobiy natijasini berdi va mamlakat iqtisodiyotining o'nglanishiga xizmat qildi. Xarob holga kelgan madrasa hujralarining talabalarga xususiy qilib berilishi va ta'mirlash xarajatlarini ular zimmasiga yuklatilishi bilan madrasalar ikki yilda nochor ahvoldan chiqib oldi[4.185]. Mang'it amirlaridan mamlakatni markazlashtirgan hukmdorlaridan yana biri Amir Nasrullo.

Amir Xaydardan so'ng Buxoro amirligi taxtini mang'itlar sulolasining keyingi vakili amir Nasrullo (1826-1860) egallaydi. Amir Nasrullo o'z hukmronligi davrida islom shariati ko'rsatmalariga qat'iy amal qilgan. Jasur va dovyurak bo'lganligi bois, uning ismiga «bahodir», «botir» unvonlari qo'shib ishlatilgan. Amir Nasrullo davlat hokimiyatini mustahkamlash maqsadida urug' va qavm boshliqlari bo'lgan ko'plab amaldorlarni quyi tabaqalardan chiqqan yosh va g'ayratli kishilar bilan almashtirdi. Tarixchi va sayohatchilarning ma'lumotlariga qaraganda, amir Nasrullo hukmdor sifatida davlatning ichki va tashqi dushmanlariga zarba berdi. Uning tomonidan olib borilgan harbiy-siyosiy islohotlar natijasida davlatning harbiy qudrati mustahkamlana bordi. Amir Nasrullo Xiva va Qo'qon xonliklarini Buxoro atrofida birlashtirishga urindi. Mamlakatning hududiy yaxlitligini tiklash uchun Qo'qon xonlari tomonidan tortib olingan Xo'jand, O'ratepa, Toshkent, Jizzax va Zominni Buxoro amirligiga qaytardi. Amir Nasrullo Buxoro davlatida qat'iy markazlashtirish siyosatini olib bordi. Markaziy hokimiyatga bo'ysunishni istamagan Shahrisabz va Kitob bekliklarining qarshiligini sindirib, ayirmachiliklarga barham berdi. Amir o'z siyosatida butun Movarounnahr va Xorazmni yagona davlatga birlashtirishga intildi[4.187].

Buxoro hukmdorlari, ularning tarixiy shaxsiga baho berish maqsadida ular haqida bugungi kunga ham ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Chunki mustamlaka davri adabiyotlarida Buxoro hukmdorlari shaxsi qora bo'yoqlar orqali faqatgina tanqid ostiga olinib, go'yoki ular hech qanday tadbirni amalga oshira olmaydigan kaltabin, qonxo'r hukmdor sifatida tasvirlangan. Aslida ham sobiq sovet tuzumining tarixni qora ranglarda tasvirlashdan maqsadi ham, millatni o'zligini yo'qotish, uning ajdodlariga bo'lgan mehrini so'ndirishdan iborat edi. Buxoro xonligi tarixi bo'yicha 1920 yilgacha yozilgan asar va maqolalarda, garchi bir tomonlama fikr va mulohazalar bildirilganligi, hamda o'sha davr Rossiya imperiyasi istilochilik kayfiyatini aks ettirgan bo'lishiga qaramay, mavzuni o'rganish borasidagi ahamiyati kattadir. Zero, tarixning jonli guvohi sifatida ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda bevosita ishtirok etgan mualliflar asarlari Buxoro xonligi tarixi haqida ayrim qimmatli ma'lumotlar bera oladi.

O'rta Osiyoda joylashgan yana bir o'zbek xonliklaridan biri Xiva xonligidir. Mustaqillik sharofati bilan Xiva xonligi tarixi ham o'rganila boshlandi. Mustaqillikdan keyin nashr qilingan qator to'plamlarda xonlik tarixshunosligiga oid maqolalar o'rin olgan. Jumladan, "O'zbekistonda tarix fani: yutuqlar va rivojlanish muammolari" to'plamida O.G. Pugovkina, U.A. Abdurasulov, M.U. Qayumovlar tomonidan Xiva xonligining Qo'ng'irotlar sulolasi davri tarixining tarixshunoslikdagi talqini, Rossiya tarixshunosligida Xivaga yurishning yoritilish masalalari yangicha yondashuvlar asosida talqin qilindi.

E. Karimovning Xiva qozilik hujjatlari va xon yorliqlari tavsifi nomli asarida ham muhim ma'lumotlar mavjud [7.150]. Shuningdek G'.A. Ahmadjonovning tadqiqotlari mazmuni Rossiya imperiyasining Turkistondagi mustamlakachilik siyosati tarixi va tarixshunosligiga bag'ishlangan bo'lib, ushbu tadqiqotlar o'rganilayotgan muammoni tahlil etishda nazariy asos bo'la oladi[8.100]

Xorazmdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va harakatlarga oid O.Qo'shjonov va N. Polvonov monografiyasining birinchi bobida Xiva xonligi tarixining so'nggi davri manbashunosligi va tarixshunosligi xususida so'z yuritilgan. Xususan birinchi davr adabiyotlarida XIX asr so'nggi choragidan mustaqillik yillarigacha - 1991 yilga qadar olib borilgan tadqiqotlar, ilmiy izlanishlar, chop etilgan adabiyotlar kiradi. Ikkinchi davr adabiyotlarini mustaqillik yillarida olib borilgan ilmiy izlanishlar, chop etilgan adabiyot va risolalar tashkil etadi [9.10].

Xiva xonligida davlat boshqaruv tizimi, mavjud amal va unvonlar va ularning egalari haqida mustaqillik davri tadqiqotchilaridan M. Matniyozov, A. Sotliqov, Q.Munirov, Davlatyor Raxim, Shihnazar Matrasul, Sh. Vohidov, N. Polvonov, S. Soburovalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Tadqiqotchi S. Soburova o'zining nomzodlik dissertatsiyasida xonlikdagi amal va unvonlarning to'liq nomlarini, ularning ma'nosi, amaldorlarning shaxsi va ularga to'lanadigan maosh xususida fikr yuritgan[10.102]. Mustaqillik davri tadqiqotchilari tomonidan Xiva xonligi tarixining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy ahvoliga oid keng ma'lumotlar taqdim qilingan bo'lib, ularni o'rganish va tahlil qilish tarixshunoslar oldiga katta vazifa qo'yadi.

Mustaqillik yillarida Qo'qon xonligi tarixini o'rganish uchun keng imkoniyatlar ochildi. Ilmiy jurnallarda va ilmiy-nazariy konferensiyalarda xonlik tarixiga oid yuzlab ilmiy maqolalar e'lon qilindi. H. Bobobekov, Sh. Vohidov, Y. Qosimov kabi tarixchilarning asarlari nashr etilib, keng kitobxonlar ommasiga

taqdim etildi. Ustoz tarixchilarning izidan borgan bir necha yosh tarixchilar esa Qo‘qon xonligi tarixi bo‘yicha tadqiqot ishlarini olib bordilar. Tez orada bu yosh tadqiqotchilarning izlanishlari o‘z natijasini berdi. Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun 2004-yilda Z. A. Ilhomov “Aliqli amirlashkar va uning Qo‘qon xonligi siyosiy hayotida tutgan o‘rni” mavzusida, 2006- yilda B. Ya. Tursunov “Qo‘qon xonligida harbiy ish va qo‘shin: holati, boshqaruvi, an‘analari” mavzusida, Sh. Yu. Mahmudov 2007-yilda “Qo‘qon xonligining ma‘muriy-boshqaruv tizimi mavzusida, Z. Sh. Madrahimov 2009-yilda “Qo‘qon xonligida savdo munosabatlari” mavzusida, Sh. T. Qo‘ldoshev 2009-yilda “Qo‘qon xonligi va Sharqiy Turkiston o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy madaniy aloqalar (XVIII-XIX asrning birinchi yarmi) mavzusida dissertatsiyalarini muvaffaqiyatli himoya qildilar[11.35]. Mustaqillik yillarida xonlik davri tarixini o‘rganishga alohida e‘tibor berildi. Qo‘qon xonligi tarixiga oid muhim asarlardan biri 1994-yili Namanganda nashr etilgan. Bu asar tarix fanlari nomzodi, dotsent Y. Qosimov qalamiga mansub bo‘lib, “Qo‘qon xonligi tarixi ocherklari” deb nomlanadi. Asar ikki bobdan iborat: birinchi bobda xonlikning aholisi, hududi, davlat tuzilishi, yer-suv munosabatlari, hunarmandchilik, savdo, shaharlar, qo‘shin tuzilishi, Qo‘qon-Buxoro, Qo‘qon-Rossiya munosabatlari, madaniy hayot haqida ma‘lumotlar mavjud. Ikkinchi bobda esa xalq harakatlari, xususan, Po‘latxon qo‘zg‘oloni, Qo‘qon xonligining Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi, Turkiston general-gubernatorligining tashkil etilishi bayon qilinadi[11.10]. Mustaqillik yillarida Qo‘qon xonligi tarixiga oid ilmiy izlanishlar katta mehnatlar evaziga ortib bordi. 2007-yili yana bir tarixchi N. Topildiyevning “Qo‘qon xonligining Rossiya bilan diplomatik aloqalari tarixidan (XIX asr - 1876-yilgacha)” asari “Fan” nashriyotida chop etildi. Nomidan ko‘rinib turibdiki, asarda Rossiya-Qo‘qon aloqalari haqida bayon etilgan. Savdo munosabatlari haqida Z. Sh. Madrahimovning tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozgan “Qo‘qon xonligida savdo munosabatlari” mavzusidagi dissertatsiyasi (2009-y.) Qo‘qon xonligi tarixini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda xonlikdagi savdo-iqtisodiyot markazlari va ularning iqtisodiy hayot rivojida tutgan o‘rni, ichki savdo, xonlikning tashqi iqtisodiy aloqalarida savdoning tutgan o‘rni, uning muhim yo‘nalishlari, Qo‘qon xonligining Buxoro va Xiva xonliklari bilan savdo aloqalarining asosiy jihatlari, bozorlar, karvonsaroylar, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, bojxona ishi, savdo soliqlarining asosiy jihatlari, bozor infrastrukturasi hamda vaqf instituti aloqalarining xarakterli xususiyatlarini yoritgan[11.11].

Z. Madrahimov va I. Omonov ham birgalikda tadqiqotlar olib borishdi ular “Qo‘qon xoni Umarxon – savdo sotiq homiysi” nomli maqolalarida ushbu hukmdorning davrida mamlakat qanday taraqqiy topganligi xususida to‘xtalib o‘tilgan[12.24]. Mashhur yana bir tarixchi olimlardan biri bu Shodmon Vohidovdir. Aynan ushbu tarixchi olim Qo‘qon xonligi to‘g‘risida ko‘plab tadqiqot ishlari olib borgan. Aynan Shodmon Vohidovning “Qo‘qon xonligi manbalarda” asarida Qo‘qon xonligidagi siyosiy jarayonlar, xonlikdagi tarixnavislik, Qo‘qon xonligi tarixchilari va ularning asarlari haqida ma‘lumot berilgan [13.6]. Shuningdek, mustaqillik yillarida Qo‘qon tarixnavislik maktabi vakillari tomonidan yaratilgan xonlik tarixiga oid bir nechta asarlar o‘zbek tiliga tarjima qilindi va chop etildi.

Xulosa. Umuman olganda, O‘rta Osiyoning uchta xonlik davri tarixi O‘zbekiston tarixining o‘ziga xos bir qismi bo‘lib, uni yoritishda puxta bilim va pedagogik mahoratga ega bo‘lish lozim. Ushbu mavzu talabalarning O‘zbekiston tarixiga doir bilimlarni oshirish, o‘z yurtiga bo‘lgan muhabbat va Vataniga sadoqat tuyg‘ularini shakllantirishga katta ahamiyatga ega. Milliy davlatchilik qaror topayotgan tarixiy davrda mamlakatimizda tarixshunoslik va manbashunoslik sohalarida rivojlanish kuzatilmoqda. Natijada ko‘plab manbalar o‘rganilib, ilmiy jihatdan tadqiq qilinmoqda. Mustaqillik davri tadqiqotchilari tomonidan xonliklarda kechgan siyosiy jarayonlar va islohotlar, madaniyat, hunarmandchilik, ichki va tashqi savdo, xonliklarning xorijiy davlatlar bilan olib borgan diplomatik munosabatlari, shaharsozlik va davlatchilik tarixiga oid keng doiradagi ma‘lumotlar ilmiy muomalaga kiritildi. Ushbu masalalar yuzasidan risola va maqolalar nashr etildi, nomzodlik dissertatsiyalari himoya qilindi. Uchta xonlik o‘rtasidagi nizolarni tahlil etish va ularning mohiyati, oqibatlaridan tegishli xulosa chiqarish tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Zero, mamlakatning, xalqning mustahkamligi, avvalo uning ahilligidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 27-iyuldagi O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti faoliyatini takomillashtirish“To‘g‘risida”gi qarori. - 1998 yil, 28 iyul.
2. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q – Toshkent. 1995. B-31.
3. Abdurahimova N.A. Isakova M. S. Suleymanova Z. M. Davlat muassasalari tarixi – Toshkent. 2007. B 128.
4. To‘rayev H. Buxoro tarixi – Buxoro. 2020. B-316

5. Sultonov F. Bozorboyev F. O'zbekiston hukmdorlari – Toshkent. 2007 B- 88.
6. O'tayeva F. Ashtarxoniylar hukmdorlari boshqaruv faoliyati mustaqillik yillaridagi matbuot talqinida// Xorazm ma'mun akademiyasi axborotnomasi, 2021 B-303
7. Каримов Э.Э. Регесты казийских документов и ханских ярлыков Хивинских ханов XVII – начала XX в. – Т.: Фан, 2007. – 224 с.
8. Ахмеджанов Г.А. Советская историография присоединения Средней Азии к России. – Ташкент, 1989. – 156 с.
9. Qo'shjonov O. Polvonov N. Xorazmdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va – Toshkent, 2007. – B-387.
10. Soburova S XIX asr va XX asr boshlarida Xiva xonligining davlat tizimi Tarix fan. Nomz.... diss. – Toshkent. 2002. B- 207.
11. Kuzikulov I. Qo'qon xonligi tarixi – Namangan. 2014. B-83.
12. Madrahimov Z. Omonov I. Qo'qon xoni Umarxon – savdo-sotiq homiysi// O'zMU xabarlar, 2016 B-168
13. Vohidov Sh. Qo'qon xonligi manbalarda - Guliston, B-1493